

ELS ESTUDIS SOBRE EL FET EDUCATIU I LA TRANSMISSIÓ CULTURAL I IDEOLÒGICA A LES COMARQUES GIRONINES

Fa quasi segle i mig un observador qualificat com Pasqual Madoz podia dir, referint-se a la instrucció a la «*provincia*» de Girona:

«Sólo la obligación que nos ha impuesto nuestro trabajo, y aun más que esto, el deseo de poder contribuir, en cuanto nos sea dable, a las mejoras y felicidad de nuestra patria, pudiera vencer *nuestra repugnancia* (subratllat meu, P. S.) al tratar de tan importante, cuanto descuidado ramo en la provincia que nos ocupa; no nos es posible ocultar el deplorable estado de la instrucción pública en ella; en particular el de las mujeres, se halla completamente abandonada en los partidos de Ribas y Olot; no concebimos la causa de este descuido tan fuñestamente trascendental a la sociedad: apenas es creíble que el primer elemento de moralidad doméstica y social se halle tan olvidado en este país; y mucho menos que en toda una prov. que cuenta 194.072 hab. sólo haya 61 escuelas, que están por consiguiente en relación de *una* por cada 3.165 alm.; y si examinamos y comparamos entre sí el n.º de alumnos concurrentes, es más notable el abandono; pues se ve que no concurren más que 239 nias; de estas 46 en el partido de La Bisbal, 55 en Figueras, 115 en Gerona, y 23 en el de Sta. Coloma de Farnés; el número de las que asisten a las escuelas está con el total de los que reciben instrucción en la prov. en relación de 0.060 por cada un concurrente; así aparece de datos oficiales, y lo manifestamos en el siguiente estado:

PARTIDOS JUDICIALES	Núm. de Ayunt.	POBLACION		GRADO DE LAS ESCUELAS										TOTAL DE LOS CONCURRENTES	ESCUELAS	Con título	MAESTROS
		Vecinos	Almas	Escuelas superiores				Elementales completas				Elem. incom. públic. niños					
				Públicas		Privadas		Públicas		Privadas							
				Niños	Niñas	Niños	Niñas	Niños	Niñas	Niños	Niñas						
Bisbal (La)	40	7709	37674	205	—	—	—	602	40	70	6	—	923	13	10		
Figueras	90	10093	51277	514	—	—	—	438	—	427	55	2	1436	20	14		
Gerona	108	7046	35441	—	—	—	—	208	12	165	103	—	488	8	7		
Olot	61	4924	24834	282	—	—	—	291	—	—	—	—	573	8	5		
Rivas	70	3864	18618	—	—	—	—	241	—	—	—	—	241	4	3		
Sta. Coloma Farnés	1	5593	20225	—	—	—	—	229	—	85	23	—	337	8	8		
Totales	422	39229	194072	1001	—	—	—	2009	52	747	187	2	3998	61	47		

I prossegueix:

«No puede sernos indiferente el resultado que arroja el cuadro anterior, y descendiendo a investigar las causas u obstáculos que se oponen al desarrollo moral e intelectual tan necesario a la juventud de un país, concluimos, que tal vez, la situación de los establecimientos, y su reducido número, unido a la fragosidad del terreno, impida la concurrencia a ellos, de los pueblos inmediatos; también puede creerse que los maestros, dotados insuficientemente, se alejan del suelo en que su profesión no les proporciona una subsistencia decorosa; no es extraño tampoco, que en la azarosa época que acabamos de atravesar, el Gobierno siempre ocupado de asuntos de más inmediato interés, no haya podido atender al fomento de tan importante ramo en una provincia que no ha disfrutado de tranquilidad hace años; mas de todos modos, sería de desear, que fijase ya su atención sobre este asunto y protegiese con decisión la instrucción primaria en esta provincia *teniendo presente que es la segunda en el número de las desatendidas* (subratllat meu, P. S.), pues teniendo 61 escuelas y 422 ayuntamientos se hallan en la proporción de 0.14 a 1; y en la escala de las provincias cuyos artículos hemos publicado hasta hoy, sólo la de Cuenca se encuentra en peor estado la instrucción de 9.09 a 1; y en todas las demás se advierte la instrucción primaria, mucho más atendida que en estas dos.

A pesar de la anterior comparación podemos decir que apa-

No	Escuela con edificio		DOTACION			Cantidad señalada para gastos de las escuelas	PROPORCION DE			
	Prop.	Alq.	En metálico	En frutos	En retrib.		Los Ayuntamientos con las escuelas	Los habitantes con las escuelas	CONCURRENTES	
									Con los Ayuntam.	Con los habitantes
10	2	11	30066	—	20147	249	3'538 p. %	2'898 a 1	20 a 1	0'024 p. 1
16	1	19	34942 28	—	41613	620	4'800 p. %	2'564 a 1	15 a 1	0'028 p. 1
6	3	5	10080	800	19722	—	13'500 p. %	4'430 a 1	4 a 1	0'014 p. 1
4	2	6	17666	2620	2784	160	7'625 p. %	4'101 a 1	9 a 1	0'023 p. 1
3	2	2	6300	—	594 26	—	17'500 p. %	4'654 a 1	3 a 1	0'013 p. 1
5	2	6	9083	—	5324	240	5'125 p. %	3'278 a 1	8 a 1	0'013 p. 1
44	12	49	107138 28	3420	60184 26	1260	0'934 p. %	3'165 a 1	9 a 1	0'026 p. 1
			201743 20							

reciende su estadística criminal en proporción más aventajada, que las de otras provincias, es una prueba de la buena índole, y amor al trabajo de sus habitantes y de las sanas costumbres que aún se conservan en el país.¹

El lector em voldrà perdonar la desmesurada llargària de la cita. D'unes paraules i d'unes xifres que expressen tota la perplexitat d'un autor liberal que, des de Madrid, constata una contradicció difícil de resoldre des d'una òptica més o menys lineal o burocràtica: com pot ser que, amb un aparell instructiu tan absolutament deficient, els nivells de delinqüència juvenil i de criminalitat no siguin a la «provincia» de Girona molt superiors? La primera explicació pot raure en un fet molt fàcil d'explicar: a saber, que els números, les estadístiques oficials de què parteix Madoz no responguin a la realitat, en especial pel que fa a escoles privades i a instrucció de la dona. La segona és que, possiblement, la relació inversa que hi ha entre escolaritat i criminalitat no sigui res més que un mite pseudo-progressista-liberal.

Aquesta apreciació de Madoz data dels primers moments d'organització de l'aparell escolar modern a l'Estat Espanyol i per tant

¹ PASCUAL MADDOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y de sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1846, 2.ª ed., vol. VIII, pp. 361-371.

a la nostra «provincia». Els antecedents i també els fets posteriors, fins arribar a la situació socio-cultural i escolar de la província a principis d'aquest segle, així com una dada tan rellevant per a Madoz —fruit del seu segle, en aquest punt—, com la bona puntuació del jovent gironí en matèria de criminalitat, fan pensar que la situació no era aleshores tan catastròfica com descriu Madoz, en base només a fonts oficials.

Quina havia estat fins aleshores l'evolució educativa, i quin procés va seguir més tard el procés de transmissió cultural i ideològica a les comarques gironines? Molt poc hi ha estudiat sobre això, almenys amb sentit de conjunt i amb una comprensió suficient del fet rural i comarcal. Persisteix, malhauradament, el vici d'orientació consistent a fer coincidir la Història de l'educació catalana amb la Història de les modes i pràctiques pedagògiques de la metròpoli. Tradicionalment s'ha considerat que com que tota la resta (el que no fos avantguardisme cultural i pedagògic barceloní) estava molt mediatitzat per la burocràcia centralista, no tenia gaire interès refer-ne l'evolució.²

Com ja hem explicat a d'altres llocs, un concepte ampli i concret alhora de la investigació del procés educatiu reclama una integració o convergència del treball de diverses disciplines de les anomenades «ciències humanes»: «Això vol dir que qualsevol fenomen o segment històrico-educatiu necessita ser il·luminat almenys als següents nivells: a) geogràfic; b) demogràfic; c) econòmico-polític i ociològic; d) lingüístic, o més ben dit, socio-lingüístic; e) pedagògic-institucional; f) ideològic-pedagògic».³ La compartimentació burocràtica de la nostra Universitat, vici ben actual, com també la mateixa migrada dotació que rep la investigació dedicada a les Ciències Humanes, fan que cap projecte pluridisciplinari del tipus del postulat aquí tingui, ara per ara, gaire possibilitats de ser assu-

² L'estudi de conjunt més seriós potser que posseïm sobre l'evolució escolar del Principat de 1833 a 1938, el de MONÉS, expressa aquesta convicció quan, amb excessiva modèstia, prevé el lector: "L'estudi es limita geogràficament al Principat, gosaria fins i tot a afirmar que no és gran cosa més que una aproximació a la història ri escolar de Barcelona": JORDI MONÉS, *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya, 1833-1938*, pp. 9 i 10.

³ *Comunicacions de les II Jornades d'Història de l'Educació en els Països Catalans*, Publ. del Dpt. de Pedagogia-Ciutat de Mallorca, novembre de 1978: comunicació de P. SOLÀ, *Algunes consideracions sobre metodologia en Història de l'Educació*, p. 82.

mit (fent ara abstracció voluntària de la pobresa gairebé increïble de recursos dels estudis universitaris gironins i de la lamentable manca de planificació de la recerca fonamental a nivell de Catalunya). La única esperança, doncs, a curt termini només pot provenir d'una coordinació voluntarista d'esforços que tant de bo qualli en quelcom de positiu.⁴

És una mica amb aquesta il·lusió que he escrit aquestes ratlles metodològiques, que no tenen cap pretensió d'exhaustivitat. Voldria que el lector les acceptés com un homenatge al mestre Lluís Batlle i Prats, i no pas com un treball acabat de prospecció i síntesi sobre el fet educatiu a aquestes comarques, treball que trigarà a poder-se fer. De moment, amb aquesta col·laboració, que anirà seguida d'una altra a publicar en alguna revista cultural gironina sobre *fonts i bibliografia del fet educatiu a les comarques gironines*, només tinc la pretensió d'encetar el tema.⁵

Hom s'ha referit alguna vegada a les dificultats estructurals de la investigació historiogràfica a les terres gironines i en general a Catalunya.⁶ A aquestes dificultats, fruit com dic per una banda de la manca de recursos, però d'una altra i sobretot de la miopia de l'administració i de la ceguera cultural (o in-cultura) de les capes benestants locals, caldria afegir-n'hi d'altres específicament referides a l'estudi de la transmissió cultural i educativa. La historiografia romàntica i post-romàntica del XIX, tot i que va aportar molt a la història de l'educació i de la cultura gironina (penso en autors com E. C. Girbal), va tendir a mitificar el «món de l'esperit i de les idees» tot treient-les de context.⁷ Aquest vici romàntic va perdu-

⁴ El nombre de llicenciats d'extracció local que s'hi poden dedicar ha crescut força aquests darrers anys. S'imposa, però, una major atenció a les vicissituds de la transmissió cultural i del canvi de mentalitat, entre els nostres historiadors. En aquest sentit, treballs meritoris com R. ALBERCH, D. ARMENGOL, J. CLARA, J. NADAL, J. PORTELLA, *Girona al segle XIX*, Gòthia, Girona, 1978, haurien de completar, eixamplar el seu camp de visió, incloent una consideració aprofundida del fet educatiu i cultural, lligat per una banda al creixement de l'aparell escolar públic i privat, i per altra al món eclesiàstic local.

⁵ Aquest estudi no es pot separar dels nous interessos i noves inquietuds en la historiografia de l'educació als Països Catalans, que he intentat d'analitzar en la meua aportació a les *III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Girona, nov. des. 1979. Els treballs d'aquestes Jornades són en curs de publicació.

⁶ Vegeu, per exemple, la visió crítica dels arxius empordanesos de JOAQUIM NADAL, *Els problemes de la Història local*, a "L'Avenç", n.º 2, maig 1977, pp. 14-16.

⁷ Vegeu, sobretot, ENRIC CLAUDI GIRBAL, *Escritores gerundenses, o sea apuntes*

rar entre alguns publicistes de principis de segle, els quals sovint es dedicaven a exaltar les grandeses culturals locals sense situar-les poc ni gaire ni en el seu context temporal (sincrònic i diacrònic) ni en la seva estructura sòcio-geogràfica. Més profitosa va ser dintre de la migradesa del nombre de treballs que fan referència a l'àmbit de l'educació, va ser la línia de treball d'un Joan B. Torroella, el qual feia ús d'una concepció i pràctica «positivista», la qual, aplicada a l'àmbit pedagògic, donaria lloc a l'excel·lent encara avui estudi sobre la Universitat Gironina.^{7 bis} Però això no va ser res més que una flor que no feia estiu, atès que els 80 anys que portem de segle no és pas que s'hagin caracteritzat per una abundància d'estudis profunds referents a educació i cultura popular a les nostres comarques i localitats. Les monografies d'institucions, per només dir un cas es comptarien amb els dits.⁸ *Ens falten, així mateix, estudis molt bàsics de tipus antropològic, sòcio-cultural, sòcio-lingüístic, etc., sobre les nostres comarques, sense els quals una història del fet educatiu serà sempre quelcom inacabat. És llastimós que la vida i estructura familiar del camperol de les comarques gironines al llarg dels darrers segles, i actualment, amb prou feines hagi meregut atenció «científica». Raó aquesta que, ara com ara, continua fent imprescindible les intuïcions dels nostres prosistes.⁹*

biográficos de los principales que han florecido desde los primeros siglos hasta nuestros días, noticias de sus obras y de los diferentes establecimientos de enseñanza que ha tenido esta ciudad..., Girona, 1867, imp. Cumané y Fabrellas. També, *Los judíos en Gerona. Colección de noticias históricas referentes a los de esta localidad, hasta la época de su expulsión de los dominios españoles*, Imp. de Gerardo Cumané, Girona, 1870. I també, *Memorias literarias de Gerona, o sea suplemento a la obra del mismo autor: escritores gerundenses...*, Imp. de M. Llach, Girona, 1875.

^{7 bis} JOAN B. TORROELLA, *El Estudi General o Universitat Literària de Girona. Ensaig històric-crítich*, Girona, 1906; ENRIC C. GIRBAL, *La Universidad Literaria (Datos y documentos inéditos)*, a "Revista de Girona", XVIII, Girona, 1894, pp. 115-127, 142-145 i 210-217; JAUME SOBREQÜÉS I CALLICÓ, *Els Estudis Universitaris a Girona al llarg de la Història*, lliçó inaugural acadèmica amb una petita aportació documental, publicada pel Col·legi Universitari de Girona (1978).

⁸ El millor treball de síntesi, per bé que no pas gaire profund i centrat només en les institucions educatives de la ciutat de Girona és CARLES RAHOLA, *La ciutat de Girona*, II, Ed. Barcino, Barcelona, 1929. Com a treballs sobre institucions culturals i educatives, de valor més erudit que no pas crític, assenyalam RAPAEI TORRENT I ORRI, *La Societat Coral Erato*, Figueres, 1970, 167 pp.; VILA I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot, Salamanca*, Imp. Calahorra 1974, 748 pp.

⁹ La llista d'escriptors més o menys bons i de llurs obres que es fan eco de la problemàtica infantil, juvenil i educativa seria llarga, des d'un JOSEP PLA o PRUDENCI

En falten també estudis bàsics sobre l'evolució de la institució eclesiàstica diocesana i sobre l'establiment d'ordes religioses masculins i femenins a la nostra geografia.¹⁰ I ja no parlem dels inexistentis estudis de detecció del nivells d'il·lustració (alfabetització) als darrers tres segles, encara que no es pot pas dir que les altres àrees dels Països Catalans siguin gaire més afortunades.¹¹ El dramàtic és que els estudiants i estudiosos del ram de la Història de l'Educació no surten en aquest país preparats per a dur a terme investigacions com la que postulo. I, per la seva part, els historiadors també surten amb una formació parcial, de vegades excessivament economicista, que no els permet, que els incapacita per abordar els fets històrics més lligats a la cultura i a l'evolució de les mentalitats. En aquest panorama, és comprensible que un projecte inter-disciplinari topi amb moltes resistències.¹²

Mentrestant, les aportacions referides a localitats concretes i a institucions individuals i fins i tot a persones concretes «descol·lants» continuen essent necessàries,¹³ per bé que cal anar —i pot-

BERTRANA fins a J. M.^a DE SAGARRA del seminarista de Cadaqués d'*All i salobre*. Les visions més o menys impressionistes de la mentalitat camperola no hi manquen tampoc, en els nostres escriptors. Una de les més profundes i intuïtives és *El pagès i el seu món*, edicions Destino, Barcelona, 1978. El volum dels treballs antropològics sobre el món rural gironí, publicats o en curs de confecció, és —fins on arriba la meua informació— ben minso. També ens falten treballs seriosos sobre el folclore o el joc de carrer tradicional infantil de Girona, més enllà de les descripcions pintoresques d'un JOAQUIM PLA I CARGOL.

¹⁰ J. M.ª MARQUÈS, *Estructures i mentalitats a l'Església gironina 1875-1900*, a "Revista de Girona", 75-76-77, Girona, 1976, pp. 135-142 (fasc. segon); JOAN BUSQUETS I DALMAU, *Revolta popular i religiositat barroca: l'excomunió de l'exèrcit espanyol a la Catedral de Girona el 1640*, al llibre col·lectiu *Treballs d'Història. Estudis de demografia, economia i societat a les comarques gironines*, publ. pel Patronat "Eiximenis" de la Diputació de Girona, abril de 1976, pp. 63-89; TOMÀS NOGUER I MUSQUERAS, *Biografia del Siervo de Dios, Dr. D. Joaquín Masmitjà y de Puig...*, Girona, 1952, 465 pp.

¹¹ És esborronador el desert d'estudis en el camp històric-socio-lingüístic, que evidentment podrien aclarir molts aspectes del *què* i el *com* de la transmissió educativa; en aquest sentit, quin interès no tindria una exploració diacrònica de llarga durada de les relacions entre l'extensió de l'escolarització i les situacions de diglòssia i bilingüisme a les nostres contrades!

¹² No sóc gens optimista en aquest punt, almenys a curt termini.

¹³ La historiografia del XIX (gent com Girbal) exposaven sovint la nostra història sota un angle biogràfic. Més tard, estudis com el de JOAQUIM PLA I CARGOL, *Biografias Gerundenses*, Dalmau Carles Pla, Girona, 1948, forneixen dades d'alguns educadors gironins descollants moderns.

ser tenim més elements desperdigats dels que ens pensem— cap a una perspectiva geogràfica de conjunt de llarga durada.¹⁴ Triguem encara temps a poder disposar d'estudis sobre els nivells d'il·lustració a les nostres comarques, comparables als que s'han dut a terme els darrers 75 o 100 anys a Anglaterra i sobretot França.¹⁵ Hom podria, però, ja des d'ara avançar la hipòtesi d'un cert paral·lisme amb l'evolució cultural popular seguida per la zona del sud-est mediterrà i sub-alpí de l'actual Estat francès, tan ben passada pel sedàs crític per M. Vovelle, entre altres.¹⁶ Des d'aquesta perspectiva il·luminadora de l'Antic Règim, ens serà molt més de bon enquadrar un fenòmen que avui ja sabem no gens aïllat com és el fenòmen Baldiri Rexach,¹⁷ així com ens serà de molt millor explicar la continuïtat secular en la producció i difusió cultural de les cases editorials de Girona, estudiada per E. Mirambell.^{17 bis}

¹⁴ Cal prosseguir una vigorosa tasca de recerca als arxius municipals i coordinar les dades que tenim de centres i institucions escampades: BATLLE I PRATS, *La enseñanza general básica en Gerona en el siglo XVII*, "Los antiguos centros docentes españoles. Comunicaciones presentadas en el Pleno de la Asamblea celebrado en San Sebastián, los días 9 al 11 de diciembre de 1971". San Sebastián, C.S.I.C., 1975, pp. 183-199 així com d'altres articles sobre cultura i educació a Girona del mateix investigador; RAMON ALBERCH, *Aspectes de l'ensenyament gironí del 1810-1814* (comunicació presentada a les III Jornades d'H. de l'Educació als Països Catalans), i JOSEP CLARA, *Un concurs d'oposició per a l'escola de gramàtica de l'ajuntament de Girona l'any 1823*, comunicació per al mateix congrés, al qual també han anunciat treballs sobre Banyoles, Figueres i Olot diversos estudiosos.

¹⁵ Vegeu la revisió de G. RICUPERATORI i M. ROGGERO, *Istruzione e società in Italia: problemi e prospettive di ricerca*, in "Quaderni Storici", anno XIII, fascicolo II, maggio-agosto 1978, pp. 640-666.

¹⁶ M. VOVELLE, *Y a-t-il eu une révolution culturelle au XVIII siècle? L'éducation populaire en Provence*, "Revue d'Histoire moderne et contemporaine" t. XXII, gener-març 1975, pp. 89-141.

¹⁷ SALOMÓ MARQUÈS I SUREDA, *El "tomo segon" de les instruccions per a l'ensenyança de minyons de Baldiri Rexach*, a "Comunicacions de les II Jornades d'H. de l'Educació...", pp. 68-69. Tema aquest de la tesi de llicenciatura de l'autor. Vegeu també el resum de la tesi de J. CORBERA i I. CRESPO, *El pensament pedagògic de Baldiri Rexach*, publicat al "Resum de les comunicacions de les Jornades (I) d'Història de l'ensenyament als Països Catalans", Baacelona-Escola del Bosc, 3-4 desembre de 1977, pp. 13-18.

^{17 bis} Vegeu diversos treballs de l'autor, en esp. la seva tesi doctoral a la Univ. de Barcelona, fac. de Filosofia i Lletres, *Bibliografía gerundense desde la introducción de la imprenta hasta el siglo XX* (1963), *Imprentes, llibres i periòdics a la girona de la Revista*, a "Revista de Girona", núms. 75-76-77, fasc. 2, 1976, pp. 83-87, etc., i LLUÍS BATLLE I PRATS, *La Biblioteca de la Catedral de Gerona desde su origen hasta la imprenta*, Publ. del I.E.G., Girona, 1947.

A falta d'estudis al respecte, hem de pensar que les escoles monacals i catedralícies a l'Alta Edat Mitjana, i les escoles municipals a la Baixa Edat Mitjana no devien pas ser a casa nostra menys nombroses que a d'altres àrees de l'Europa central, del Sud i de l'Oest. L'existència de càtedres del cabilde la Catedral de Girona està ben documentada.¹⁸ A viles com Olot també hi consta l'existència d'escoles de primeres lletres al segle XVI,¹⁹ encara que és durant els dos segles següents que es consolida una certa xarxa d'estudis elementals a tota l'àrea gironina. Xarxa alimentada per una classe docent, composada sobretot per estudiants d'Humanitats i per gent que havia seguit estudis eclesiàstics. Generalment, el mestre de primeres lletres d'una localitat gironina del segle XVIII devia alternar la seva dedicació docent amb les seves obligacions eclesiàstiques, ja fos rector o sagristà. Per exercir la docència feia falta l'autorització eclesiàstica.²⁰ És segur que ciutats com Olot, que al cens de Floridablanca de 1787 ocupava el primer lloc quant al nombre de pobladors a les comarques gironines (9.146 hab.) o Girona (8.014 habitants), eren focus d'atracció per la població estudiantil de les zones respectives. En aquest sentit, i com ha fet veure Ramon Alberch, el número «d'estudiants» recensats en l'esmentat còmput de de 1787 a Girona (1.050, o sigui un 13.1 % de la població de Girona) és possible que estigui inflat,²¹ encara que no en resulta tant si es pensa que, segons les xifres extretes per J. Iglésies i que resumeix l'esmentat historiador gironí, una mica més de la meitat de l'efectiu de població de Girona ciutat (4.182 de 8.014) estava en edat compresa entre 0 i 25 anys.

El fet, però, és que fins al segle XIX no s'estructura una xarxa d'educació bàsica de caràcter públic, en una trajectòria que ha durat fins als nostres dies i que ve marcada per les greus deficiències de l'administració central en el camp escolar, com ja ha quedat

¹⁸ Vegeu GIRBAL, *Escriptores Gerundenses...*, p. 3 i ss.

¹⁹ JOAQUIM DANÉS I TORRES, *Preterits Olotins*, Selecta, B., 1950, 2.ª ed., p. 195.

²⁰ Hi ha un interessant i breu estudi inèdit de J. M.ª MARQUÈS, *Escoles gironines del segle XVIII*, que analitza les llicències per ensenyar primeres lletres expedides pel Bisbat de Girona, entre 1770 (tres anys després de l'expulsió dels Jesuïtes) i 1785. L'estudi és una petita mostra del que pot donar de sí una recerca que exploti els fons diocesans.

²¹ RAMON ALBERCH I FUGUERAS, *La població de Girona a la fi del segle XVIII*, a "Treballs d'Història", Girona, 1976, pp. 3-4.

expressat en l'apreciació de Pascual Madoz transcrita més amunt. Aquestes deficiències i la pressió ideològica i social determinaran el creixement paral·lel a partir de 1850 aproximadament d'una xarxa d'instrucció elemental privada seglar (acadèmies, etc.) i religiosa, aquesta sobretot d'ençà de la Restauració borbònica i fins gairebé 1970, en què entra en profunda crisi. Els *censos* oficials del segle passat i de l'actual, la panoràmica de Botet i Sisó i l'estudi de Pere Solà (inèdit) sobre la cultura popular a les comarques gironines (1900-1950) ofereixen elements per a començar la reconstrucció de l'aparell escolar modern a les nostres comarques als darrers cent anys.²² La regimentació escolarista quasi total que ha experimentat la nostra població infantil d'ençà dels anys 40 i 50, i el perfeccionament del control administratiu fan més senzilla la tasca de reconstrucció per als darrers 40 anys, encara que, com veurem més endavant, els organismes oficials no sempre faciliten la feina als estudiosos.

Caldria una recerca orientada i d'equip per tal d'anar reconstruint la infraestructura cultural popular (i escolar) en especial als segles XVI-XVIII, a partir de la documentació dels arxius municipals i parroquials. Les enormes possibilitats d'aquestes darrers, amplemment fetes paleses a les investigacions sobre cultura popular i nivells d'il·lustració a l'Antic Règim per la historiografia de llengua francesa o anglesa, han estat també posades en evidència per Joan Busquets i Dalmau i Joaquim Nadal i Farreras en un treball de recerca fet possible gràcies a la recollida de dades realitzada per estudiants del Col·legi Universitari durant el curs 73-74.²³ I, pel que fa sobretot a la història escolar del nostre segle, hem de fer constatar l'aportació de dades dels estudiants d'Història de l'Educació del Col·legi Universitari. Poc a poc, anem tenint informació refe-

²² JOAQUIM BOTET I SISÓ, *Geografia General de Catalunya. Província de Gerona*, Barcelona, s. d.; PÈRE SOLÀ, *La cultura popular a Catalunya, 1900-1950. II. Les comarques gironines*, treball inèdit realitzat amb una beca de la Fundació Bofill, 1978. També, Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, *Censo Escolar de España llevado a efecto el día 7 de marzo de 1903*, Imp. de la Dirección Gral. del Instituto Geográfico y Estadístico, Madrid, 1904. I, també, PRESIDENCIA del Gobierno: Instituto Nacional de Estadística, *Reseña Estadística de la Provincia de Gerona*, Madrid, 1959.

²³ *Les possibilitats de la demografia històrica a les comarques gironines: inventari dels arxius parroquials de la diòcesi*, Col. de Monografias del Instituto de Estudios Gerundenses, n.º 4, 1975.

rent a diverses localitats com poden ser Lloret de Mar, diversos pobles de la Garrotxa, Celrà, Salt, Figueres, Olot...²⁴ Dades brutes que han de ser sistematitzades i contrastades (pensem que els estudiants gironins es mouen en l'àmbit d'un primer cicle), però certament valuoses.

Pel que fa a èpoques recents, cal dir que, en general, els organismes oficials als quals pertoca cuidar i guardar tot el referent a instrucció i escoles a nivell local i provincial, tenen molt deixats de la mà de Déu els fons documentals administratius que constitueixen o haurien de constituir els seus efectius arxivístics— si és que no els han deixat perdre, fer malbé o destruït.²⁵

Quant als arxius municipals, dels quals no cal insistir sobre el seu valor fonamental per a inventariar la realitat escolar dels quatre o cinc darrers segles, la seva disponibilitat i accessibilitat és ben variable, des de bona o molt bona a localitats com Girona o Olot o St. Feliu de Guíxols, fins a regular o francament dolenta a d'altres poblacions importants de les comarques. A través dels llibres reglamentaris de l'administració local, com *manuals d'acords* i *llibres d'actes* de sessions consistorials, recollirem dades precioses que completarem amb la informació fornida pels llibres de control pedagògic-administratiu protocolaris a les escoles públiques, com poden ser els llibres de Visites de la Inspecció, de registre d'escolaritat, de comptabilitat i d'inventari de material dels centres, etc. Sense oblidar d'altres fons (arxius dels Instituts d'Ensenyament Mitjà, de la Diputació, etc.). Molt en especial ens interessaran *els llibres d'Actes de les Juntes Locals i provincials d'ensenyament*, de gran interès per seguir de prop els mecanismes de control social i ideològic que gravitaven sobre l'escola elemental gironina del segle passat i del primer terç del present.²⁶

Seria també interessant de veure com principis escolars mo-

²⁴ Seria prolíx enumerar aquí els treballs que cursats per alumnes de pedagogia del C.U.G. Val a dir que estan a disposició dels estudiosos, per bé que llur valor és, naturalment, desigual.

²⁵ Convindria que els responsables del llegat documental gironí prenguin carter en l'assumpte i mirin d'evitar la dispersió definitiva d'aquests fons.

²⁶ El pes i la influència política d'aquest invent centralista i caciquil que van ser les *Juntas Locales (y Provinciales) de Instrucción* ha estat posat en evidència per PERE CUESTA ESCUDERO a la seva comunicació al Congrés europeu d'Història de l'Educació de Leuven (setembre 1979).

derns com el de «graduació» van generalitzant-se a les comarques entre el segon i el quart decenni d'aquest segle. Segle marcat per una disminució progressiva i lineal de l'índex d'analfabetisme. I també caracteritzat per una progressiva pèrdua d'importància dels agents tradicionals de transmissió cultural i d'inculcació ideològica —*família ampliada i clero*—.

Pel que fa a la història de l'educació recent cal saber copsar sistemàticament, i en tota la seva importància, *el testimoni oral i escrit de tots aquells protagonistes (actius i passius) d'aquests canvis*. La informació que aporten, no per subjectiva i necessitada de contrastació, ha de ser deixada de banda²⁷ per prioritzar el conjunt de fonts burocràtico-administratives i legals, que sovint no han reflectit la realitat de les nostres terres. En aquest sentit, la manipulació qualitativa i quantitativa d'aquesta realitat ha estat la constant d'aquestes fonts oficials d'ençà de la irrupció del franquisme.

Caldrà també escorcollar als diaris i revistes, de tanta vida a les comarques gironines fins a 1939. Allí hi veurem cròniques locals de cert valor, registres de la polèmica secular entre escoles confessionals i no confessionals, etc.²⁸ Les publicacions infantils i escolars, impreses o no, quan hi siguin ens donaran una visió de la institució escolar des de dins.²⁹ També fóra bo d'arribar a copsar a través de qüestionaris els *manuals i llibres de text* que han estat

²⁷ Entre aquests testimonis cal distingir entre el record certament expressiu, però pobre d'anàlisi, de la gent senzilla que es va quedar a un nivell d'estudis primaris i la gent que després va prosseguir estudis, com seria el cas, per exemple, dels deixebles del pedagog Cassià Costal. De vegades aquesta informació, més o menys fidel i prolixa ens arriba d'erudits locals i d'escriptors. Seria el cas de J. PLA a diverses obres, per exemple: *Girona. Un llibre de records*, Ed. Barcino, Barcelona, 1974, o PERE LLOBERAS, *La Bisbal. El poble, els senyors, els menestrals*, pp. 96-121, Selecta, Barcelona, 1970. Una alumna, M.ª CARMÉ VIDAL I XIFRE, *Estudi de l'educació a Celrà (1900-1979)* inclou al final de seu treball de curs, unes *entrevistes amb persones vinculades a l'educació a Celrà (mestres, ex-alumnes, monges, inspectors)*, que donen una idea de l'interès de les fonts orals.

²⁸ Certes publicacions han jugat també un paper de propagadors de les doctrines pedagògiques més avançades. Penso, per exemple, en "L'Autonomista" de Girona, que als anys 20 i 30 va servir de verdader divulgador de les idees de la "nova educació" europea.

²⁹ Em refereixo a revistetes del tipus de "Ploma i Llapis" ("Revista Mesal per als nois del grup escolar"), el primer número de la qual surt a Girona el 28-II-1918, o per exemple "Alba", de les escoles graduades de nois de Torroella de Montgrí, maig de 1931...

més utilitzats pels nostres avantpassats.³⁰ Un estudi diacrònic del consum de cartilles i manuals tindria una gràcia extraordinària i ens podria permetre de copsar de més aprop els ets i uts de la implantació de la llengua catalana a casa nostra i de la difusió de la ideologia unitarista.³¹

Ara, la història cultural i educativa de les terres gironines restarà sempre coixa fins que sigui possible de reconstruir l'evolució de l'Església Catòlica i la seva continuada influència ideològica als medis burgesos i camperols. Mentre dura l'Antic Règim (i podríem dir que fins ben entrat el XIX) l'Església és el principal instrument de control ideològic popular. En aquest sentit, la seva vocació d'acostament al poble (als medis urbans i sobretot rurals) té molt a veure amb la continuïtat de la seva funció docent, primer a través de la xarxa parroquial (i amb un caire més «popular»), i segonament a través de la seva provisió de quadres docents per als establiments d'ensenyament secundari (Jesuïtes de Girona al segle XVIII, Escolapis d'Olot al XIX) al servei de l'aristocràcia i de la burgesia local.³² S'imposa així mateix dur a terme un estudi del Seminari conciliar gironí.³³ A partir de la Restauració sobretot l'existència d'una xarxa privada d'ensenyament al costat d'una altra de pública serà potenciada per una Església sovint a la defensiva. Els ordes masculins i femenins controlaran bona part de l'efectiu escolar (parvularis, col·legis, pensionats) de la «provincia». Sociològicament el seu alumnat provindrà bàsicament de la petita burgesia rural i urbana, però també dels ambients pagesos més humils de vegades, per

³⁰ Sobra aquí la referència a la important en un moment casa editorial gironina, especialitzada en el camp escolar, Dalmau Carles Pla.

³¹ Es tractaria de veure la influència de l'escola i de les directrius escolars centrals en el procés diglossificador, en especial a partir del segle XIX; vegi's FRANCESC VALLVERDÚ, *Ensayos sobre bilingüismo*, Ariel, Barcelona, 1972, pp. 24 i ss.

³² Com recordarà l'important col·legi jesuític de Girona va ser fundat l'any 1581 i, enmig de rivalitats amb la Universitat gironina, va subsistir fins al 1767, en què foren expulsats aquells religiosos. J. M. Marquès hi està treballant ara.

³³ El Seminari Conciliar data de 1598. Va ser creat aprofitant les rendes d'en Carol i en Beuda. "El bisbe Lorenzana (1775-1796) inaugurà la biblioteca d'aquest seminari, hi establí càtedres i aconseguí que els cursos servissin per a tots els graus a les Universitats. Aquest privilegi va ser derogat. Un altre prelat, Lorente (1848-1862), a més de fer-li altres millores, amplià el Seminari amb noves càtedres i va dotar-lo d'un gabinet de física i història natural": cf. ANTONI PALAU, *La cultura a Girona*, "El Autonomista" (suplement), Girona, octubre de 1928, pp. 37-38, article basat en dades extretes d'obres de C. Rahola.

bé que ens manquen estudis documentats com el de Vilà i Palà sobre els Escolapis d'Olot.³⁴ Aquí cal recórrer als butlletins de les Congregacions masculines i femenines, així com a llurs arxius, sense oblidar la recollida dels testimonis orals de religiosos(es) ensenyants i alumnes de col·legis d'aquest estil.³⁵ En fi, per al moviment de la iniciativa privada en el camp de l'ensenyament la documentació oficial de la província (de la Diputació) i, en concret, el «*Boletín Oficial de la Provincia de Gerona*» (a partir sobretot de principis del present segle) ens serà de provada utilitat.³⁶

També a l'ensenyament «mitjà» (pont entre les primeres lletres i la universitat), fruit de la creixent i vacillant alhora secularització de l'estructura educativa, apareixen els Instituts de Figueres (1845-1847) i Girona (1845), que representen sengles vies d'instrucció pre-universitària per als futurs quadres de la nostra burgesia comercial i terratinent.³⁷ Com ja hem assenyalat abans, l'intent de restauració dels estudis universitaris dels anys 1869-1874 està ben documentat. Però al costat d'aquests estudis de grau superior i al costat de la institució fabricadora de quadres eclesiàstics —el Seminari diocesà—, es va obrint poc a poc camí la institució oficial de formació de mestres d'escola elemental, la Normal d'homes, d'abast provincial.³⁸ A propòsit d'això s'hauria d'estudiar les raons del fenomen paradoxal que un centre amb un professorat tan mediocre (fins a principis del segle present) pogués coexistir amb la presència de pedagogs de vàlua en el Magisteri Públic.³⁹

³⁴ Vegeu nota 8.

³⁵ A més dels arxius de les congregacions i del «*Boletín Oficial de la Provincia de Gerona*», interessarà consultar el «*Boln Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*» i dades estadístiques de fonts com Oficina General de Información y Estadística de la Iglesia en España, *Guía de la Iglesia en España*, 1954.

³⁶ Allí hi trobarem "l'eco" de la lliça per la "llibertat d'ensenyament" que va commoure a principis de segle diversos països europeus.

³⁷ Pensem publicar una llista de publicacions i documents sobre l'ensenyament pre-universitari a les terres gironines. De moment, però, indiquem títols: EDUARD RODEJA I GALTER, *Notas históricas sobre el I. N. de E. M. de Figueras (Primero que se fundó en España)*, Imp. Ideal, Figueres, 1940. POMPEIO PASCUAL I CARBÓ, *El profesor Sr. Manuel Cazurro i Ruiz i l'Institut de Girona del seu temps*, "Quaderns de Prehistòria, Història i Arqueologia", Girona, agost 1976. BATLLE I PRATS, *La creación del Instituto Provincial gerundense como precursor del Instituto Nacional de Enseñanza Media*, "Revista de Girona", 75, 76, 77 (1976), pp. 117-120.

³⁸ Creada l'any 1844 i agregada per un temps a l'Institut de Segona Ensenyança l'any 1901.

³⁹ Aquest tema del malaguanyat J. Palach, en el seu estudi sobre els mestres

A tall de conclusió, em pregunto si realment val la pena haver escrit un article que sobretot parla d'insuficiències i llacunes. La moral a extreure seria que cal emprendre estudis modestos, rigorosos i sistemàtics per anar guanyant terreny. I també cal defugir el localisme i el descriptivisme per a orientar-se cap a una metodologia que miri d'integrar les diverses «perspectives» historiogràfiques i les aportacions de les ciències humanes i socials. Potser així aniríem cap a una història social de la transmissió cultural i educativa, que tingués molt present tant els badalls o esquerdes de classe com les diferenciacions geogràfiques, i que apostés decididament pels procediments quantitativs. I, ara, a treballar...

PERE SOLÀ

La Sagrera (Barcelona), octubre 1979.

públics de les comarques gironines i la "renovació pedagògica" a principis de segle. L'inspector jubilat Lluís M. Mestras i Martí també ha estat recollint i divulgant informació al respecte.